

تله تحریم

درباره آنچه بر اقتصاد ایران در دهه ۱۳۹۰ گذشت

حسین سلاجورزی

رئیس سازمان ملی کارافرینی ایران

تحریم‌های اقتصادی اعمال شده بر ایران از سال ۲۰۱۱، به‌ویژه در پی تشدید فشارهای بین‌المللی، به‌عنوان نوعی جنگ اقتصادی بدون نیاز به مخاصمه نظامی، اقتصاد، جامعه و سیاست ایران را با چالش‌های عمیقی مواجه کرده‌اند. این تحریم‌ها نه‌تنها روند توسعه اقتصادی کشور را مختل کرده‌اند، بلکه با تأثیرات چندوجهی خود، از کاهش رشد اقتصادی تا تضعیف حکمرانی، چرخه‌ای خودتقویت‌شونده از مشکلات را ایجاد کرده‌اند.

۱ نخستین و بارزترین اثر تحریم‌ها، کند شدن رشد اقتصادی ایران و عقب‌افتادگی از رقبای منطقه‌ای، به‌ویژه ترکیه، است. پیش از تحریم‌ها، ایران با تکیه بر درآمد‌های نفتی و سیاست‌های توسعه‌ای، جایگاه نسبی مناسبی در منطقه داشت و سند چشم‌انداز ۲۰ساله، دستیابی به برتری اقتصادی تا افاق ۱۴۰۴ را هدف‌گذاری کرده بود. اما تحریم‌ها با محدود کردن دسترسی به بازارهای جهانی و کاهش شدید درآمد‌های نفتی، نرخ رشد تولید ناخالص داخلی را به‌طور متوسط به کمتر از یک درصد در دهه ۱۳۹۰ رساندند، در حالی که اقتصادهایی مانند ترکیه و کشورهای حاشیه خلیج فارس رشد‌های پایدار ۴ تا ۶ درصدی را تجربه کردند. این شکاف فزاینده، ایران را نه‌تنها از نزدیک شدن به رقبا بازداشت، بلکه در مسیر عقب‌افتادگی قرار داد. تحریم‌ها همچنین با کاهش سرمایه‌گذاری، چه از طریق کاهش پس‌انداز داخلی (به دلیل تلاش خانوارها برای جبران رفاة آزدست‌رفته) و چه از طریق محدود شدن سرمایه‌گذاری خارجی، ظرفیت رشد بلندمدت اقتصاد را تضعیف کردند. نرخ تشکیل سرمایه ثابت داخلی در سال‌های دهه ۱۳۹۰ به کمتر از ۲۰ درصد تولید ناخالص داخلی رسید، در حالی که این نرخ در کشورهای رقیب بالای ۳۰ درصد بود. این کاهش، حتی در صورت رفع تحریم‌ها، بهبود سریع اقتصاد را دشوار می‌کند، زیرا منابع لازم برای بسط ظرفیت تولید محدود شده‌اند. این اثر، بنیان سایر مشکلات را تشکیل می‌دهد و به دیگر پیامدها، از کاهش رفاة صنعت‌زدایی، پیوندی نمی‌خورد.

۲ دومین اثر تحریم‌ها، بسته‌تر و درون‌گراتر شدن اقتصاد ایران است که با قطع پیوندهای کشور با اقتصاد جهانی رخ داد. کاهش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به کمتر از ۲ میلیارد دلار در سال در دهه ۱۳۹۰ (در مقایسه با بیش از ۱۰ میلیارد دلار در ترکیه) و کاهش سهم تجارت خارجی از تولید ناخالص داخلی به حدود ۴۰ درصد (در مقابل میانگین ۶۰ درصد در کشورهای منطقه)، نشان‌دهنده انزوای اقتصادی است. این انزوا، برخلاف استراتژی برون‌گرایی و درون‌زایی که ایران در سیاست‌های توسعه‌ای خود دنبال می‌کرد، مانع از تحقق اهداف توسعه‌شد. برون‌گرایی، که نیازمند دسترسی به بازارهای جهانی، فناوری‌های پیشرفته و تجربه‌های تأمین بین‌المللی است، به‌دلیل محدودیت‌های تحریمی مختل شد. از سوی دیگر، درون‌زایی نیز به دلیل کاهش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی با بن‌بست مواجه‌شد. اقتصاد ایران به سمت وابستگی بیشتر به منابع داخلی سوق یافت، اما بدون زیرساخت‌های لازم برای خودکفایی پایدار، این وابستگی به کاهش کارایی و بهره‌وری منجر شد. نتیجه این روند، توقف فرایند توسعه و آزدست‌افتن فرصت‌های هم‌افزایی با اقتصاد جهانی بود که به مشکلات بعدی، مانند صنعت‌زدایی و کاهش ظرفیت رفاة آفرینی، دامن زد.

۳ سومین پیامد تحریم‌ها، تشدید بی‌ثباتی اقتصاد کلان از طریق افزایش تورم و بیکاری است. نرخ تورم در دوره تحریم به‌طور متوسط به بیش از ۴۰ درصد رسید، بیش از دو برابر میانگین ۲۰ درصدی پیش از تحریم‌ها. این تورم بالا، با کاهش قدرت خرید خانوارها و افزایش جذابیت سرمایه‌گذاری در دارایی‌های غیرمولد مانند ارز و طلا، چشم‌انداز سرمایه‌گذاری بلندمدت را مختل کرد و به کاهش تشکیل سرمایه و کندی رشد اقتصادی کمک کرد. در حوزه بیکاری، اگرچه آمار رسمی کاهش نرخ بیکاری به حدود ۸ درصد را نشان می‌دهد، این کاهش عمدتاً به دلیل گسترش مشاغل غیررسمی و ناپایدار، مانند آنچه به‌عنوان «اشتغال اسنپی» شناخته می‌شود، است. در واقع، بیکاری واقعی، به‌ویژه در میان نیروی کار ماهر، افزایش یافته و مهاجرت گسترده نخبگان به کشورهای منطقه را در پی داشته است. گزارش‌ها نشان می‌دهند که مهاجرت نیروی کار ماهر به کشورهای مانند امارات و قطر در دهه گذشته بیش از

۳۰ درصد افزایش یافته است. این بی‌ثباتی اقتصاد کلان، با ایجاد نااطمینانی در محیط اقتصادی، به کاهش سرمایه‌گذاری، تشدید مشکلات رفاهی و افزایش آسیب‌های اجتماعی منجر شد.

۴ چهارمین اثر تحریم‌ها، کاهش ظرفیت رفاة آفرینی اقتصاد ایران است که از طریق کاهش درآمد سرانه و تولید سرانه

شاغلین نمود یافت. درآمد سرانه ایران در سال ۱۴۰۰ به حدود ۴۵۰۰ دلار (به قیمت ثابت) کاهش یافت، در حالی که این رقم در ترکیه به بیش از ۹۰۰۰ دلار رسید. این کاهش، که نتیجه کوچک شدن یک اقتصاد و فشار بر حاشیه سود بنگاه‌ها است، به کاهش دستمزدها و افزایش فشار اقتصادی بر خانوارها منجر شد. برخلاف کشورهای غیرتحریمی منطقه، مانند اعضای اوپک یا کشورهای با درآمد متوسط، که از رشد پایدار درآمد سرانه بر‌خوردار بودند، شهروندان ایرانی حتی با تلاش بیشتر، توان کمتری برای خروج فقر دارند. این روند، با افزایش نابرابری و فقر، به تشدید آسیب‌های اجتماعی پیوند می‌خورد و نشان‌دهنده عمق ضربه تحریم‌ها به زندگی روزمره مردم است.

۵ پنجمین پیامد، افزایش آسیب‌های اجتماعی است که نتیجه مستقیم کاهش رفاة و فشارهای اقتصادی است. تحریم‌ها، اگرچه با هدف فشار بر دولت اعمال شدند، بیشترین آسیب را به شهروندان وارد کردند. نرخ فقر در ایران از ۱۸ درصد در سال ۱۳۹۰ به بیش از ۳۲ درصد در سال ۱۴۰۰ افزایش یافت، به‌طوری که حدود ۲۶ میلیون نفر زیر خط فقر زندگی می‌کنند. این افزایش فقر، همراه با کاهش دسترسی به خدمات آموزش و سلامت، به تشدید آسیب‌های اجتماعی منجر شد. آمارها نشان می‌دهند که نرخ جرایم مانند سرقت و نزاع و همچنین طلاق در دهه ۱۳۹۰ بیش از ۲۰ درصد افزایش یافته است. این آسیب‌ها، که ریشه در کاهش رفاة و افزایش ناامیدی دارند، به تضعیف انسجام اجتماعی و کاهش سرمایه اجتماعی منجر شده‌اند. مهاجرت نیروی کار ماهر و کاهش اعتماد عمومی، این چرخه را تقویت کرده و اقتصاد و جامعه را در برابر شوک‌های بعدی آسیب‌پذیرتر کرده است.

۶ ششمین اثر تحریم‌ها، صنعت‌زدایی است که فرایند صنعتی‌سازی ایران را مختل کرد. پیش از تحریم‌ها، ایران صنعتی‌ترین اقتصاد منطقه منا از نظر ارزش‌لاری بخش صنعت و معدن بود. اما در دهه ۱۳۹۰، ارزش این بخش به دلیل محدودیت‌های صادراتی، کاهش دسترسی به فناوری و کاهش سرمایه‌گذاری به شدت افت کرد. در مقابل، کشورهای حاشیه خلیج فارس با جذب سرمایه‌گذاری خارجی و ایجاد محیط امن برای سرمایه‌گذاری، ایران پیشی گرفتند. برای مثال، امارات و قطر در دهه گذشته بیش از ۱۰۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری در بخش‌های صنعتی و خدماتی جذب کردند، در حالی که ایران از این جریان محروم ماند. این صنعت‌زدایی، نه‌تنها به کاهش اشتغال مولد و تضعیف جایگاه رقابتی ایران در منطقه منجر شد، بلکه با بسته‌تر شدن اقتصاد و کاهش ظرفیت رشد، چرخه مشکلات را تشدید کرد.

۷ هفتمین و آخرین اثر، تضعیف حکمرانی است که به‌عنوان نتیجه‌ای غیرمستقیم اما عمیق تحریم‌ها ظاهر شد. تحریم‌ها با افزایش عدم شفافیت، شخصی شدن تصمیم‌گیری‌ها و اولویت یافتن ملاحظات امنیتی بر رفاة و توسعه، فساد و ناکارایی را تشدید کردند. برای مثال، تخصیص غیرشفاف منابع ارزی در دوره تحریم‌ها به افزایش رانت و کاهش اعتماد عمومی منجر شد. این تضعیف حکمرانی، توانایی دولت در مدیریت بحران‌های اقتصادی را کاهش داد و چرخه‌ای خودتقویت‌شونده ایجاد کرد: تحریم‌ها به ناکارایی حکمرانی دامن زدند و ناکارایی حکمرانی، آسیب‌پذیری اقتصاد در برابر تحریم‌ها را افزایش داد. این روند، مخاطرات جدی برای آینده توسعه ایران ایجاد کرده و مقابله با تحریم‌ها را دشوارتر کرده است. تحریم‌ها به‌عنوان یک جنگ اقتصادی، اقتصاد ایران را در ابعاد مختلف مختل کرده‌اند. این اثرات، از کند شدن رشد اقتصادی و بسته‌تر شدن اقتصاد تا تشدید بی‌ثباتی، کاهش رفاة، افزایش آسیب‌های اجتماعی، صنعت‌زدایی و تضعیف حکمرانی، به‌صورت یکپارچه و به هم پیوسته عمل کرده‌اند و چرخه‌ای از مشکلات را تقویت کرده‌اند. رفع تحریم‌ها، اگرچه پیش‌نیاز بهبود شرایط است، به‌تنهایی کافی نیست. مشکلات ساختاری اقتصاد ایران، مانند وابستگی به نفت و رشد بی‌کیفیت دهه ۱۳۸۰، نیازمند اصلاحات جامع است. این اصلاحات باید شامل تنوع‌بخشی به اقتصاد، تقویت حکمرانی شفاف، و سرمایه‌گذاری در رفاة و آموزش باشد. تنها با ترکیبی از رفع تحریم‌ها و اصلاحات داخلی می‌توان اقتصاد ایران را به مسیر توسعه پایدار بازگرداند و از تله‌های ناشی از آسیب‌پذیری فراینده‌هایی یافت.

تیتریک

HEADLINE ONE

۲

رد خواست طرف آمریکایی برای انجام نشدن غنی‌سازی در ایران

رهبری: مذاکره غیر مستقیم در زمان رئیسی به نتیجه نر سید

الان هم گمان نمی کنیم به نتیجه برسد

گروه خبر: مقام معظم رهبری دیروز در دیدار «خانواده‌های شهید رئیسی و دیگر شهیدان خدمت» و خانواده‌های شهدای مسئول در دهه‌های اخیر، هدف اصلی از تجلیل و ستایش شهیدان را «تدبر و درس‌آموزی» خواندند و با تشریح «خصوصیات قلبی، زبانی و عملی رئیس‌جمهور شهید» گفتند: «رئیس عزیز مصداق کامل خصوصیات یک مسئول حکومت الهی بود و با تلاش خستگی‌ناپذیر به مردم و به آبرو و عزت و اعتبار ملت خدمت کرد و این راه و روش برای همه ما مسئولان، جوانان و آیندگان درس بزرگی است». آیت‌الله‌خامن‌ای افزودند: «دوری از حاکمیت فرعون‌ی و حرکت در مسیر حاکمیت الهی، معیاری مهم برای مدیریت کشور است که شهید رئیسی مصداق تام آن بود». رهبری با استناد به آیات قرآن، گفتند: «خود برترینی، تحقیر مردم و بار مسئولیت خود را به دوش مردم انداختن از جمله خصوصیات حکومت فرعون‌ی است که رئیسی در نقطه مقابل این خصوصیات قرار داشت و خود را در ردیف مردم و در مواردی کوچکتر از مردم می‌دانست و با این نگاه کشور را اداره می‌کرد».

ایشان «به کارگیری همه توان برای خدمت به بندگان خدا و پرهیز از هرگونه استفاده از موقعیت سیاسی اجتماعی ناشی از مسئولیت» را، «درس بزرگ شهید رئیسی» خواندند و افزودند: «در نظام اسلامی کسانی که دارای چنین خصوصیتی هستند، کم نیستند؛ اما این ویژگی‌ها و درس‌ها باید به صورت فرهنگ عمومی دربیاید». آیت‌الله خامنه‌ای دل، زبان و عمل هر شخصی را سه عنصر اصلی برای شناخت شخصیت او خواندند و افزودند: «رئیس دلی خاشع و ذاکر، زبانی صریح و صادق و عملی خستگی‌ناپذیر و دائم داشت». ایشان خشوع و دعا و توسل و انس با پروردگار را در همه دوره‌های مسئولیتی غیرمستقلیتی از ویژگی‌های رئیسی عزیز خواندند و افزودند: «دل او همچنین لبریز از مهریانی به مردم بود و بدون گله‌مندی از توقعات و یا بدبینی به مردم، مدام نگران ادای وظایف سنگین خود بود یعنی دلش با خدا و با مردم و دغدغه‌مند وظایف اسلامی بود». رهبری

گزارش دو

پیام‌های میانجی گران همزمان با تنش برسر غنی‌سازی اوج گرفت

تلاش جهانی برای نجات مذاکرات

غنی‌سازی، رسیدن به سطح ۲/۶۷ است، پس از آن، برنامه غنی‌سازی می‌تواند تسلیحاتی شود. مشکل ما این است که ایرانیان خواستار حفظ برنامه غنی‌سازی اورانیوم خود هستند. «وزیر خارجه آمریکا همچنین گفت: «ایرانیان برنامه غنی‌سازی اورانیوم خود را وقار و غرور ملی خود می‌دانند. اما به ما یور، ما غنی‌سازی اورانیوم برای آن‌ها یک عامل بازدارنده است. زیرا ایران را به کشوری در مرز هسته‌ای شدن تبدیل می‌کند و باعث می‌شود آن‌ها غیرقابل دستیابی باشند. این مسئله، چالش اصلی کنونی ماست». رویوبو بیان اینکه رسیدن به توافق با ایران، آسان نخواهد بود، ادعا کرد: «برخی از کشورها از توانایی ایران برای ساخت سلاح هسته‌ای، ابراز نگرانی کرده و آن را خطری وجودی می‌دانند. پایه مذاکره ما با ایرانیان، بر چیده شدن برنامه غنی‌سازی اورانیوم آن‌هاست. امیدواریم با نشان دادن راهی برای دستیابی به توسعه، رونق وصل و حفظ برنامه هسته‌ای صلح‌آمیز (مدل اماراتی) بتوانیم آن‌ها را برای رسیدن به توافق مشتاق کنیم. ما آن‌ها حق رسیدن به سلاح هسته‌ای نخواهیم داشت.»

تلاش‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای

روزنامه اماراتی نشنال، عصر دیروز از مذاکرات قطر، ایران و عمان برای ترمیم شکاف پیش آمده میان تهران و واشنگتن خبر داد. نشنال به نقل از **محمد بن عبدالرحمان آل ثانی نخست‌وزیر و وزیر خارجه قطر** نوشت: «در حال گفت‌وگو با ایران و عمان برای پر کردن شکاف بین واشنگتن و تهران هستیم. دونالد ترامپ در تلاش است تا از تشدید تنش با ایران جلوگیری کند و این مثبت است.»

آنتونیو تاجانی وزیر امور خارجه و معاون نخست‌وزیر ایتالیا در گفت‌وگو با رافائل گروسسی مدیرکل آژانس بین‌المللی انرژی اتمی گفت، ما روند مذاکرات را با دقت زیادی دنبال می‌کنیم و معتقدیم که مسئله هسته‌ای ایران باید از طریق گفت‌وگو حل و فصل شود. او همچنین تأکید کرد رم آماده میزبانی از مذاکرات در مورد برنامه هسته‌ای ایران است. گفته می‌شود که دور پنجم مذاکرات پیش از این نیز قرار بود در رم برگزار شود. اما همانطور که طرف ایرانی اعلام کرد، این پیشنهاد در حال بررسی بوده و هنوز قطعی نشده است. در میان اظهارنظرها و پاسخ‌های دو طرف به یکدیگر، دوشنبه‌شب به وقت تهران یک تماس تلفنی دوساعته نیز برقرار شد. بر اساس گزارش خبرگزاری روسی «تاس»، «یوری اوشاکوف»، دستیار کرملین و سفیر سابق روسیه

محسن صالحی‌خواه

گزارشگر مهم‌مهمین

اظهارات متناقض طرف آمریکایی در مورد حق غنی‌سازی ایران، به معضلی در مسیر مذاکرات غیرمستقیم ایران و ایالات متحده تبدیل شده است. این گفت‌وگوها که به خاطر روش غیرمستقیم، به‌طور طبیعی کند پیش می‌رود، با این اظهارات آمریکایی‌ها نیز شرایط پیچیده‌تری پیدا کرده. روز گذشته مقام رهبری در جریان مراسم سالگرد سیدابراهیم رئیسی و سرنشینان پرواز ریاست جمهوری، پاسخ تندی به اظهارات متعدد آمریکایی‌ها مبنی بر «اجازه ندادن به جمهوری اسلامی برای غنی‌سازی» دادند. پاسخی که پیش از این از سوی مقامات دستگاه دیپلماسی تکرار شده بود.

مسئله حق غنی‌سازی در روند پروژه مذاکرات ایران و آمریکا بسیار جدی است. از این جهت که حل شدن آن نیازمند به دست آمدن یک راهکار با حفظ خطوط قرمز ایران است و تبدیل شدن موضع رسانه‌ای طرف آمریکایی به موضوع مذاکراتی و طرح همین مسائل پشت میز مذاکره، در عمل پنجره دیپلماسی را می‌بندد. در چنین شرایطی، ظرفیت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای برای جلوگیری از این انسداد فعال شده است. تا لحظه تنظیم این گزارش، خبر قطعی و رسمی درباره تصمیم ایران راجع به دور پنجم مذاکرات منتشر نشد.

رویوبو: غنی‌سازی عامل بازدارندگی ایران است

مارکو رویوبو، وزیر خارجه آمریکا و مشاور امنیت ملی موقت کاخ سفید عصر سه‌شنبه در یک جلسه استماع در کنگره آمریکا شرکت کرد. بخشی از صحبت‌های او نیز به ایران ارتباط داشت. درباره شرط ادعایی آمریکا برای قطع غنی‌سازی اورانیوم توسط ایران ادعا کرد: «امیدوارم مذاکرات ادامه پیدا کند زیرا راه جایگزین جالب نخواهد بود. امیدوارم بتوانیم با ایران به توافق برسیم اما مدل‌های برنامه هسته‌ای بسیاری وجود دارد که ایرانیان می‌توانند از آن استفاده کنند. گزینه پیش روی ایران این است که اورانیوم غنی شده مورد نیاز برای راکتورهای خود را وارد کند.» رویوبو مدعی شد: «اگر آن‌ها غنی‌سازی اورانیوم خود را حفظ کنند، می‌توانند سطح غنی‌سازی خود را افزایش دهند. ۹۰ درصد برنامه

